

СТУДИЈЕ И ГЛЕДИШТА

Митрополит Дамаскин Папандреу

ЈЕДИНСТВО ЦРКВЕ СА ПРАВОСЛАВНОГ ГЛЕДИШТА

РАЗМАТРАЊА И ПЕРСПЕКТИВЕ

Није једноставно изложити православно гледиште о јединству Цркве, пошто се код православних теолога не може наћи јединствена линија која би се односила на суштину еклесиологије и њене разноврстне аспекте. Разлика међу православнима у ставу према еклесиологији, која се не може проучавати независно од христологије, сотириологије и антропологије, може имати свој узрок у томе што неки теолози занемарују институционални карактер Цркве супротстављајући живот Цркве институцији.¹ Други прецењују јерархијску структуру Цркве, а неки, опет, не виде супротност између институционалног карактера Цркве и њеног карактера као живог организма заједнице у љубави.²

При овоме, за моменат испустимо из вида разне погледе у схватању заједнице, настале из двеју школа, једне са Русом А. С. Хомјаковим на челу, и друге са Грком Х. Андруцем као главним поборником.

Сматрам да није мој задатак у томе да једног или другог теолога обележим као јеретика, те бих хтео да на почетку свога излагања поставим питање: јесу ли ове разлике у мишљењу, уколико су опречне, плод неверности православних теолога централној теми Цркве или их треба обележити као последицу и плод њима својственог појма о Цркви, што је почело тек у диспуту са реформаторима, одн. са криптокалвинизмом Кирила Лукариса. То би онда значило да је православна

Напомена: Митрополит Дамаскин је секретар Међуправославне комисије за припрему Светог и великог сабора Источне православне цркве у Православном центру у Шамбези-у, крај Женеве. Овај чланак је објавио у часопису *Oekumenische Rundschau*, Heft 3. јули 1971, који је превео Р а д о м и р Б. Р а к и ћ.

¹ Тако, на пр. С. Булгаков почиње своју књигу „*L'Orthodoxie*” Париз 1932: „Црква није институција; она је нови живот са Христом и у Христу, којим руководи Свети Дух” (стр. 1).

² Уп. Д. Станилоу, *Sintesa ecclesiologica* (рум), у: *Studii teologice* 5—6/1965, 277.

еклесиологија још у настанку. Или је читава проблематика прекривена тајанственим, недокучивим карактером Цркве ?

У сваком случају не намеравам да ове опречности ослобађам протестантизма или схоластицизма, или да их прилагодим логици, да бих овим створио, такорећи, неку „логичку еклесиологију“, него желим да покажем да је Црква у својој суштини мистерија, да није ствар разума, него сазнања путем доживљавања, учешћем и заједничарењем. Као ни суштина Бога, ни Црква се не може дефинисати. Недефинисаност је најбољи доказ њеног живота. Она се једино може појмити у благодатном доживљавању, учествовањем у њеном животу. Као Тело Христово, она је пунина (pleroma). Она је у суштини живот и превазилази сваку дефиницију.

Ако би се ипак покушало да се разни аспекти новије православне теологије у њеном схватању Цркве усагласе у релативну синтезу, која би донекле узела у обзир све аспекте црквеног живота, — ако би, дакле, било могуће да се о Цркви да јасна православна дефиниција, која би била оштро разграничена наспрам сваког римског и протестантског схватања, — онда бисмо морали рећи следеће:

Црква је тело Христово, целокупност свих оних који верују у Христа као Бога и Спаситеља света, сједињених кроз православну веру и свете тајне у једно „Тело“ са једним „Господом“. Отуда може постојати само једна једина Црква, која се састоји из божанског, пневматичког и невидљивог, с једне стране, и људског, материјалног и видљивог, с друге стране.³

Једине догматске поставке о Цркви, њена четири предиката, „једна, света, саборна и апостолска Црква“ у никејском Символу вере, нису увек били предмет усаглашених и код свију теолога јасних тумачења, а њихов најбољи коментар могао би се наћи у служби (чину) и сакраменталном животу Цркве. Ова четири предиката, упркос својој наизглед разлици, нису статички атрибути, него разне димензије, које прелазе једна у другу, једне и исте Цркве.

Сасвим тачно примећује Ханс Кинг (Hans Küng): „Како би једна Црква истински могла бити једна ако јој истовремено не би био приписан распон саборности, извор силе светости и начело апостолства. Како би саборна Црква истински могла бити саборном ако јој се истовремено не би приписала чврстина јединства, несебичност светости и ударна сила апостолства. Како би света Црква могла бити истински светом ако јој се истовремено не би дала кичма јединства, ширина саборности и укорењеност апостолства. И коначно, како би тако апостолска Црква могла истински бити апостолском ако јој не би поклонили колегијалитет јединства, обиље саборности и дух светости“.⁴

³ J. Кармирис, Приказ догматског учења Православне католичанске цркве, у: P. Bratsiotis, *Die Orthodoxe Kirche in griechischer Sicht*, Bd. I,1, Stuttgart 1959, 85 и г. Уп. дефиницију Х. Андруцоса, Догматика Православне источне цркве (грч. Атина 1956, 262: „Црква је света, од оваплоћене Речи основана институција ради спасења и освећења људи; она је снабдевена његовом божанском аprobацијом и његовим ауторитетом, она се састоји од људи који имају исту веру и учествују у истим тајнама; она обухвата верујући народ и руководећи клир, који своју пуномоћ има непрекинутом сукцесијом од Апостола, а преко њих од самог Господа“.

⁴ H. Küng, *Strukturen der Kirche*, Freiburg 1962, 73—74.

Упркос овоме желео бих да у следећим излагањима обрадим само једну особину Цркве: њено јединство, тиме што ћу га размотрити са троструког аспекта:

- I. Јединство Цркве у Новом завету
- II. Јединство Цркве по схватању светих отаца
- III. Јединство Цркве уз осврт на наше садашње стање.

I. ЈЕДИНСТВО ЦРКВЕ У НОВОМ ЗАВЕТУ

Већ у Старом Завету хришћанска црквa је прасликована као неко Царство, које треба да обухвати све народе, као Нови Јерусалим, као Гора Господња, на којој ће се окупити сви народи. Још јасније се изражава јединство Цркве у новозаветним ознакама,⁵ а најсуштаственије и најконкретније преко израза ап. Павла: „soma Christou” — „Тело Христово”.

Елементи дубљег јединства Цркве, по схватању Новог завета, јесу један Бог,⁶ који је све позвао својим откривењем у Исусу Христу.⁷ Један је Господ Исус Христос, глава Тела Цркве, „из кога је цело Тело састављено и спојено сваким појединим зглавком, да обавља своју службу која је додељена сваком уду”⁸; један је Дух Бога и Исуса Христа, који све испуњава и спаја у једном „Телу”, једна је вера, једно крштење,⁹ којим се ми као крштени утеловљујемо у једно Тело — сви смо „једно у Исусу Христу” — као његови чланови међусобно¹⁰ „Ми смо сви једним Духом крштени у једно Тело”.¹¹

Једна је евхаријстијска Трпеза (и Тело), која јединство Цркве увек изнова конституише и у којој сви учествују ради остварења једног и сталног циља, а то је спасење свих људи. „Пошто је један хлеб, ми многи чинимо једно Тело. Јер сви у једном Телу имамо заједницу”.¹² Стога Феликс Малмберг (Felix Malmberg) с правом у оваплоћењу види основ мистичког јединства које постоји између Христа и Цркве „у апсолутно натприродној, међусобној, онтолошкој укључености”.¹³

Од многих новозаветних места која наговештавају јединство Цркве, ово јединство посведочавају или претпостављају,¹⁴ навешћу

⁵ В. и. о. Гал 4, 26; Јевр 12,22; Откр 3,12; 21,2 и 10; 1 Кор 1,2; Дела ап 9,31; 20,32 итд. Уп. D. Papandreou, *L'Unité de l'Eglise selon le NT et les Pères*. у: „*Verbum Caro*” 1967, br. 82, 58—65.

⁶ 1 Кор 8,6; Рим 3,29 и сл; Еф 4,6; 1 Кор 12,3 и сл.

⁷ Рим 14,7; 2 Кор 5,17 и сл; Еф 2,15 сл.

⁸ Еф 4,16; Кол 2,19.

⁹ Еф 4,3—6.

¹⁰ Рим 12, 4—5; 1 Кор 12, 12—13; Еф 4,25; 5,30; Гал 3,27.

¹¹ 1 Кор 12,13.

¹² 1 Кор 10,17.

¹³ F. Malmberg, *Ein Leib — Ein Geist, Vom Mysterium der Kirche*, Freiburg 1960, 223

¹⁴ Директно или индиректно реч је о јединству Цркве у: Мат 10, 1 сл; 16, 18; 28,16 сл; Јов 10,19; 15,1 сл; 17, 11 сл. и 20 сл; Дела ап 1,12 сл; 2,41 сл; 4,32; Рим, 5,12 сл; 12,4 сл; 1 Кор 3,6 сл. и 9 сл; 10, 17; 12, 12 сл; и 28; 15,9,22 сл и 45сл; Гал 1,13; Еф. 1,23; 2,21, 4,4 сл 5,25 сл; фил 3,6; Кол 1,18 сл; 2,17; 1 Сол 4,13; 1 Тим 1,18 итд.

једно најмаркантније: „Молим вас, дакле, ја сужањ у Господу да се владате као што доликује звању којим сте позвани, са сваком понизношћу и кротошћу, са трпљењем, трпећи један другога у љубави, старајући се да одржите јединство духа свезом мира; једно тело и један Дух, као што сте и позвани у једној нади звања свога; Један Господ, једна вера, једно крштење, један Бог и Отац свих, који је над свима, и кроза све, и у свима”.¹⁵

Он, „сужањ у Господу”, подиже свој молећиви глас и упућује опомену, која у овом случају није условљена ситуацијом него је принципијелна, на јединство Цркве, и по себи треба да има посебну важност и предност међу другим опоменама ап. Павла. Многи чланови, који — тако произилази из следећих стихова — чине многообразност а не мноштво у једном Телу Христовом, треба да чувају оно што им је подарено, наиме, јединство које Дух остварује и одржава у једном Телу. А за чување овог јединства оствареног и подареног Духом потребно је изобиље понизности и кротости, дуготрпељивости, великодушности и љубави која ослобађа. То треба да се догоди у спајајућој свези мира, која је унутарња спона јединства. Ово јединство постоји у животу који у међусобном садејству чланова одржава и узгаја непосредно божански Дух.

Јединство међу хришћанима је тако битно и значајно да се може поредити са сједињеношћу Оца са Сином или, боље изражено, са нераскидивим сједињењем трију лица Свете Тројице. Прекид овог јединства значи кршење мира, понизности и вере, што оно претпоставља. „Не сачувати јединство једног Тела”, пише Шлир (Schlier), „значи порећи јединство једног Господа и исповедање Њега. Значило би ниподаштавати његов сједињујући ауторитет”, „значило би ниподаштавати и озлеђивати ново биће, пошто су чланови овог Тела од крштења, а и њихову стварност, из које постоје”.¹⁶

Најбољи израз јединства Цркве јесте јединство у вери, у истом исповедању вере, како га изражава апостолска проповед. Њу ап. Павле посебно наглашава,¹⁷ позитивно — препоручујући чување преданог веровања, и негативно — борећи се против лажних пророка и учитеља, који су били започели право цепање. Пошто су учили друго еванђеље, требало је да као јеретици буду искључени из Цркве. Остварењу овог јединства у вери и љубави на Земљи доприноси више од људског труда благодат Божја.¹⁸

Пошто је култ углавном израз веровања, „сачувана догма” рекли бисмо ми православци, заједнички култ и евхаристијска заједница који — како нам сведочи Нови завет — нигде нису укинута, — могу бити даље знаци и елементи јединства у вери.

Али јединство у Цркви у сваком погледу треба да буде видљиво, не само у учењу и култу, него и у црквеном поретку путем послушног потчињавања верних, како нас упућују новозаветна обележја Цркве и што претпостављају Павлове опомене, посебно упућене Коринћанима.¹⁹

¹⁵ Еф 4, 1—6.

¹⁶ Н. Schlier, Der Brief an die Epheser, Düsseldorf 1962, 187—188.

¹⁷ и. о. Еф. 4, 3—15, 1 Кор 1, 10; 5,5; Гал 1,6—8; Тит 1,6—8; 3,10.

¹⁸ Уп Еф 4,3; 13 и 15; Кол 3,14.

¹⁹ 1 Кор 1,10—13; Гал 5,20

II. ЈЕДИНСТВО ЦРКВЕ ПО СХВАТАЊУ СВЕТИХ ОТАЦА

Ако желимо да схватимо јединство Цркве у Новом завету, онда међу светим оцима морамо тражити наше учитеље вере. Полазећи од новозаветног учења, они наглашавају да јединство Цркве потиче од једног Светог Духа и да се заснива на јединству догматске вере, узајамној љубави и миру чланова црквеног Тела.

Да би се јединство разумело треба почети већ са искупљењем. Све је Бог позвао у јединство тако да је „постала једна Црква”²⁰ и једно Тело, „свети храм у коме се уметношћу Духа складно повезујемо”.²¹

Јединство Цркве је по схватању светих отаца несхватљиво без јединства у вери, која је видљиви темељ јединства Цркве, „ако сви једнако верујемо, онда постоји јединство”, према Јовану Златоустом, „јер то је јединство у вери, ако смо сви једно . . .”²²

У старој цркви је постојало јединство у вери, јер апостоли нису чинили ништа друго до проповедали од Христа сачувану живу реч. Једно и исто учење је раширено у свој Цркви, које је изражавало тај један унутрашњи верски живот и једног и истог Светог Духа, који остварује јединство. „Апостоли су, каже Тертулијан, најпре у Јудеји посведочили веру у Исуса Христа, ту основали цркве, а онда путовали у цео свет; исто учење истог веровања проповедали су многобошцима. Одмах су у сваком граду оснивали цркве; од ових су потом остале цркве позајмиле ризницу вере и семе учења, а позајмљују га посведневно да би биле цркве. Тиме и саме постају апостолским црквама, пошто су њихов производ. Свако биће било које врсте мора се проценити по своме пореклу; отуда су ове тако многобројне и тако велике цркве **једна** црква, наиме, она прва, основана од Апостола, из које све потичу. Тако су све она прва и све су апостолске будући да су **једна**; све објављују јединство”.²³

Код св. Иринеја појам јединства јесте основни појам. „Ову поруку и ову веру чува Црква како ју је примила, — премда је она, као што је речено, расејана по свој земљи, — тако брижљиво као да обитава у једној кући, верује као да има једну душу и једно срце и проповеда и предаје своје учење једногласно као да има само једна уста. И макако да на свету постоје различити језици, ипак је снага предања једна и иста. Цркве основане у Германији верују и предају ништа друго до цркве у Шпанији или у Келта, до цркве на Оријенту или у Европи, цркве у Либији или у средини света. Као што је Божје сунце у целом свету једно и исто, тако и порука Истине продире свуда и просвећује све људе, који желе да дођу у познање Истина”.²⁴

Све истинске помесне цркве чине „једно Тело”, а „ово се састоји из многих и у многима једно је”,²⁵ како каже Јован Златоусти, јер „ово

²⁰ Јован Златоусти, у Мат., Ом. 82,4 (МПГ 58, 743).

²¹ Григорије Назијанзин, Логос 19, 8 (МПГ 35, 1052) и 32,10 (МПГ 36,185).

²² Јован Златоусти, О, Ефесцима, Ом. (МПГ 62,83).

²³ Тертулијан, De praesept., с. 20.

²⁴ Иринеј, Adv. haer. 1,3.

²⁵ Јован Златоусти, О Ефесцима, Ом. 3;2 (МПГ 62,26) и 10,1 (МПГ 62,75).

Тело нити је пространо нити временски раздељено".²⁶ Место раздваја, а заједнички Господ спаја, тако да „на целој земној кугли треба да буде једна Црква иако је просторно многоструко раздељена".²⁷

Једина и себе сједињујућа Црква није само верска него и култска заједница. Вера Цркве у свом историјском континуитету прелази у култ. Она постаје предмет духовног искуства. Дух ствара дух, а живот живот; никад слово не ствара дух, нити оно што је мртво ствара оно што је живот. Култ је најбољи доксолошки, химнолошки и егзистенцијални израз вере. Учење није теоретски сува ствар црквене институције, него живи израз вере и свести Цркве. Хришћанство се не састоји једино у изразима, формама и фразама, оно је унутарњи живот, света сила, и сви појмови учења и догме имају само утолико вредност уколико изражавају оно унутарње, које се стога, претпоставља као постојеће. Управо, као појам који увек остаје ограничен, оно не исцрпљује неисказани живот, а као живот оно се не да саопштити, а фиксирати се може једино путем изложења у појмовима и изразима. Управо отуда ови нису неважни, него веома важни.

Јединствени центар у култској заједници јесу, пре свега, свете тајне крштења и евхаристије. За Јерму, који појам „Црква" употребљава у мистичном, апокалиптичном смислу, она је мистична кула, која је саграђена на обали вере, наиме крштене воде, а у коју се ми, као снег бели каменови, тако добро уклапамо, да се фуге између ових више не могу видети, те се добија утисак као да је кула саграђена из једног јединог камена.²⁸

За њега, Јерминог Доброг пастира, „стена и капија у кули јесте Син Божји: — видиш како цела кула стоји спојена стенама као да је саграђена из једног камена. Тако су и они који верују у Бога преко Његовог Сина, обукли овај дух. Гле, биће један дух и један живот".²⁹

Но, јединство Цркве најјасније долази до израза при савршавању евхаристије, при чему се за слику Цркве узима и реализује Тело Христово. Св. Игнатије с љубављу и бригом опомиње Филаделфијце: „Гледајте да употребљавате само једну евхаристију, јер једно је Тело нашег Господа Исуса Христа и једна Чаша за сједињење с Његовом Крвљу, једна жртвена Трпеза, као што је један епископ скупа са презвитерима и ђаконима, мојим сатрудницима, да би, што год чините, чинили по вољи Божјој."³⁰

Наше истинско спасење је суштински повезано са нашом заједницом, са Христом и целокупношћу спасених, штавише, оно је са овом идентично и од ње се не може отцепити. У цепању не може опстати вера у божанство Христа.

Литургија је, стога, дубоко смисаона и управљена на заједницу. Литургија преобраћа људски индивидуализам у оно истинско лично, и у њој се збива потпуна допуна и прожимање личног са заједничким.

²⁶ Јован Златоусти, Три омилије, (МПГ 52,277). Уп. О првој посланици Коринћанима, Ом. 1,1 (МПГ 61,13).

²⁷ Јован Златоусти, О Првој посланици Коринћанима, Ом. 1,1 (МПГ 61,13).

²⁸ Пастир Јермин, Прича 3,2.

²⁹ Пастир Јермин, Прича 9, 12—13.

³⁰ Игнатије антиохијски, Посланица Филаделфијцима, 4 (МПГ 5,697 и 817).

Она је онај осетљиви индивидуални дух у јединству многих у једном једином, она је ја уздигнуто на ми. Она није само лична, верска ствар, него пре свега чин заједништва, при којем многи поступају као личности, а не као маса. Као личности они су међу собом и у Христу једно.

Индивидуалност појединца није, дакле, тиме занемарена: он, штавише, треба да настави као живи члан на целом Телу Цркве. Заједницом он постаје оно што су други, не престајући да буде оно што је он сам. Јер, без многостраности и различитости настаје успављујућа и успоравајућа монотоност, а без хармоније одвратна дисонанца.

Савршитељ евхаристијске агапе јесте епископ, и у њему је као на средишту при савршавању богослужења усредсређено јединство Цркве. Међусобним јединством епископа изражава се, опет, јединство на други видљиви начин, пошто епископи чине један јединствен епископат, слично апостолима који чине јединствен апостолат; и као што Дух Божји није нестао са апостолима, него обитава у садашњости, тако није прошло ни њихово учење, него је с Њиме у свако доба садашњост.

Према учењу Православне цркве, у којој је сачуван првобитни црквени саборни систем, носилац целокупне црквене власти јесте сабор свих епископа, под чију највишу управу и ауторитет потпадају сви поједини патријарси и епископи.

Епископи су у суштини исти, једнаког ранга чланови једног Тела, и једина разлика међу њима јесте ранг части. Критеријум њихове разлике не налази се у универзалној него у локалној јурисдикцији. Овде, дакле, није реч о централистичкој или универзалистичкој еклесиологији, која произилази из јединственог, конкретног организма да бисмо схватили помесне цркве *de facto* и *de jure* као потпуно подређене делове целине, него је реч о више синтетичном, концилијарном католичитету, који има на уму конкретну помесну цркву и за коју се употребљава исто име „Црква” — „*ekklesia*” — као и за универзалну Цркву.

Различите аутокофалне или аутономне цркве представљају, опет, јединство у многообразности, „*unanimité dans le pluralisme*”, „међусобно прожимање без потирања појединих делова” (према св. Јовану Дамаскину).

Јединство различитих цркава манифестује се у сабору заједницом у духу и у љубави, у смислу првобитног црквеног саборног система. Значај васељенског сабора не сме се гледати само у томе да он има непогрешиви ауторитет у питањима вере, него и у томе што је он средство буђења и изражавања црквене свести. Он се не сме схватити само као формална моћ у Цркви, такорећи као колективни папа, него као свечано средство изражавања јединства Цркве. Васељенског сабора доказује његову непогрешивост, а његова истинитост чини његове одлуке обавезним за нас. Према је у овом саборном систему принцип моћи замењен једномислијем, при чему се једномислије не може схватити у демократско-парламентарном смислу, не сме се опет ни колегијалитет сувише апстраховати да се не бисмо изложили опасности, пре свега у секуларизованом свету који напушта све надрационално, да ред ставимо иза слободе и право иза љубави. Према 34. канону Апостолских правила „епископи морају признавати првога међу собом и ништа не смеју чинити без њега. Први са своје стране не сме

ништа чинити без осталих. Овим јединством прославља се Бог". „Ствар је Цркве, примећује Le Guillou, да признаје свога првога будући свесна свог сопственог живота. При таквом схватању, задатак првога састоји се потпуно у координацији да би се изразила слога помесних цркава: он нема непосредну власт над помесним црквама осим над својом. У том подручју, када је у питању укупност помесних цркава, први има почаст иницијативе. Па ипак, први не може за себе захтевати правну универзалистичку јурисдикцију. Сваки епископ је сам глава своје цркве. То је важно за биће, јединство и саборност помесне Цркве."³¹

Тако цариградски патријарх као *primus inter pares* први међу једнакима у целој Православној Цркви стоји у односу договарања са поглаварима других православних цркава да не би била повређена или измењена весељенска подлога догме, култа и канонске дисциплине.

Тако, Православље остаје једно у духу и у истини иако се у земаљском подручју може умногостручити и прилагодити облицима црквеног живота. Није реч о јединству централизације око једне личности, него о саборности, која се може описати као одсјај Тројичне тајне. Тројична заједница представља јединство од Три међусобно једнаке Личности.

Ако се о догми Свете Тројице мисли почев од јединства Бића Божјег, ако се у основ постави „природа, биће", може се добити филиокве, чиме настаје опасност да се од Тројице дође на једну Личност (монархианизам). Ако се концентришемо на разлику у Трима Лицима, близу смо опасности да Бога схватимо као три природе (аријанство). Ако се у еклесиолошким истраживањима пође од универзалне цркве, може се доћи на централизацију око једне личности. Ако се сувише наглашава помесна црква, може се, евентуално, dospети у анархију.

Темељ православне еклесиологије, пише А. Шмеман, почива, пре свега, у тајни оваплоћења, јер Црква је Тело Христово, а „манифестација" Тројичности збива се само кроз оваплоћење и прослављање Сина Божјег. . . Ако је Тројично Биће садржина живота Цркве, као вечно Откривење Тројичног јединства, онда Христово богочовечанство чини облик Цркве; онтолошки закон њене структуре је Христос, *totus in capite et in corpore*.³²

Црква је, дакле, као Тело живи организам. Овде се институција не сме сувише једнострано поунутарњити на штету канонске и јерархијске структуре Цркве, нити организација сувише укочено наглашавати, што би могло одвести до занемаривања мистичног аспекта Цркве. Јер чим се у први план стави мистични аспект заједнице, свесно или несвесно се занемарује и умањује значај црквених структура везаних за заједницу. Тако би се могло доћи на нетачно мишљење Булгакова: „Црква може да постоји само ако је двоје-троје сакупљено у име Христово. Црквеним ћелијама или помесним црквама доиста није потребно да једна другу познају, да једна с другом стоји у непосред-

³¹ Le Guillou, *Sendung und Einheit der Kirche*, Mainz 1964, 578—579.

³² A. Schmemmann, *Primauté et autocéphalie dans l'Eglise Orthodoxe*, U: *Istina* 1954, 33.

ном општењу — ово је потпуно без значаја, јер јединство у духу не слаби.”³³

Али ако се, с друге стране, наглашава институционални карактер Цркве, тада постоји опасност да се јерархијски карактер Цркве побрка са јерократијом и да се харизматичка дејства Цркве идентификују са њеним канонским границама, или бар од ових учине зависним, и да се једина Глава Тела, Христос, замени на заступнички начин видљивом главом, као да његово обећање: „Ја сам с вама до скончанија света” (Мат 28,10) нема никакву важност. „Институција и догађај, једно поред другог, далеко од тога да једно другом противрече, допуњују се. Институција се корени у изобилном извору Духа („Духа не гасите”), а догађај се појављује једино у оквиру црквене институције („Бог је Бог реда” и „све треба да се збуде по реду”).³⁴

Из овог разлога, по св. Григорију Назијанзину, епископи не смеју „под изговором Свете Тројице”, итд. раздвајати једну Цркву на западну и источну;³⁵ а по Василију Великом, постоји само један пут који води у органско јединство Цркве: потчињавање под једну невидљиву Главу Цркве, наиме Исуса Христа, „кога многи чланови Цркве, посебно епископи, из жудње за владањем и празне жеље за славом или из приватних интереса”³⁶ одбацују. Према Јовану Златоусту, „ништа не може тако цепати Цркву као чежња за владањем . . .”³⁷ и „ништа друго не гневи више Бога до цепање Цркве” и „раздирање на многе делове” хаљине Христове, за шта се ни слуге нису усуђивале.³⁸

„Нашу веру, пише св. Иринеј, примили смо од Цркве и тако је сачували. Њу је Свети Дух истовремено ставио у један сасвим драгоцен сасуд и он чува свети сасуд у коме се она налази. Овај божански поклон је, наиме, поверен Цркви да би се твар истовремено одуховила, а сви чланови који у њој судељују да би примили живот. Црква има за задатак да одржава заједицу са Христом, а то чини Свети Дух, нетрулежна лађа, тврђава наше вере, небеска лествица ка Богу. „Наиме у Цркви, каже се, „Бог је поставио апостоле, пророке, учитеље” и сву осталу делатност Духа, у којој не судељују они који се држе далеко од Цркве и својим злим учењем и својим сасвим злим животом сами себе лишавају живота. Где је Црква, ту је и Дух Божји, а где је Дух Божји, ту је Црква и сва благодат; а Дух је истина. Они који не примају Духа истине, не примају са груди Мајке храну за живот, нити кристалну изворску воду која се точи од Тела Христовог, него копају пробушене цистерне из земаљских рупа и из јарака пију устајалу воду. Да не би били извргнути, беже испред вере Цркве; да не би били поучени, одбацују Светог Духа”.³⁹

Наспрам универзалне Цркве стоје, дакле, локалне јереси и шизме. Јерес се може просторно ограничити насупрот ширини Цркве

³³ Bulgakow, *L'Orthodoxie*, Paris 1932, 95.

³⁴ P. Evdokimov, *Grundzüge der orthodoxen Lehre*, u: R. Stupperich, *Die Russische Orthodoxe Kirche in Lehre und Leben*, Witten 1966, 77.

³⁵ Григорије Назијанзин, *Ep. historica*, 13 („О епископима” стр. 151 сл.) (МПГ 637, 1239).

³⁶ Василије Велики, *Peri crimatos Theou*, 1—2 (MPG 31, 653 и 656).

³⁷ Јован Златоусти, *О Ефесцима*, Ом 11,4 (МПГ 62, 85).

³⁸ Јован Златоусти, *О Ефесцима*, Ом. 11,4 (МПГ 62, 85); уп. МПГ 48,863.

³⁹ Иринеј, *Adv. haer.* III, с. 24, п. 1.

која обухвата свет. „Саборна” значи бити у свези са светским шаром. „Јеретичка” значи тврдоглаво бити само довољан у лакалној изолацији и тврдити, независно од црквене организације, да се хришћанство најсигурније може обухватити сепаратистичким и егоистички. Иринеј за то каже: „Ми постићемо оне који на било који начин, самодопадљивошћу, празном славом, заслепљеношћу или поквареним схватањем стварају удружење мимо Цркве”.⁴⁰

Отуда он каже и ово: „Прави ученик Христов бежаће од оних који узрокују поделе, јер су без љубави Божје и на уму имају једино себе, а не и целокупност Цркве; који због мањих, недостојних узрока деле и цепају велико и поштовања достојно Тело Христово и, колико до њих стоји, разбијају га; од оних који говоре о миру, а проузрокују рат, који уистину цеде комарце, а камиле гутају, ни једним добрим делом не могу исправити зло цепања”.

Јеретици се свесно одвајају од живог хришћанства. Њихов живот, како каже св. Кипријан, суши се, „као грана која се отргне од дрвета, као поток који се ограђује од извора, као зрак који се не може замислити без Сунца.”⁴¹ Стога св. Игнатије опомиње: „Нека нико и не покушава да буде одсечен сам за себе . . . него нека буде једна молитва, једно расположење, једна нада у љубави и у светој радости. То је Исус Христос, у поређењу са којим нема ничег бољег”.⁴²

Отуда је највећа брига апостолских и црквених отаца да сачувају јединство Цркве, свуда где је стварно угрожено. Ово се изражава позитивно и негативно; позитивно, препоручујући вернима послушност, понизност и љубав, и негативно, изопштењем јеретика и из Цркве и налагањем одговарајуће казне шизматичима.

Према 6. канону II васељенског сабора, у пракси Цркве, јереси су се једва разликовале од шизми (раскола). На овај начин, Црква је сачувана чистом. „На овај начин, читамо у Пастору Јермином, очишћава се Црква Божја . . . Тако ће чисти сачињавати једно тело, и као што кула после чишћења изгледа као да је од једног камена, тако ће бити и са Црквом Божјом када се очисти и ослободи од злих . . . После отклањања ових Црква Божја ће бити једно тело, једно мишљење, један дух, једна вера, једно биће”.⁴³

Црква је од почетка била на много начина угрожена шизмама и јересима, цепањима и лажним учењима. Али упркос томе она је једна; она је то и према своме појму.

Појам „*ekklēsia*” посведочава њено јединство; „име Цркве је име слоге и уједињености”.⁴⁴ Црква није створена да би скупљени били разједињени, него она сједињује разједињене”.⁴⁵

Као и у Библији, и свети оци настоје да се јединство Цркве сликовито изрази одговарајућим ознакама и именима. Тако, између осталих, св. Јован Златоусти покушава да наговести мистичко јединство

⁴⁰ Иринеј, *Adv. haer.* IV, c. 33, n. 7.

⁴¹ Кипријан, *De unitate*, c. 5.

⁴² Игнатије, *Ad Magnes*, c. 7.

⁴³ Пастир Јермин, Прича 9, 16.

⁴⁴ Јован Златоусти, *О Галатима*, Ом. 3 (МПГ 61,646).

⁴⁵ Јован Златоусти, *О Првој посланици Коринћанима*, Ом. 27,3 (МПГ 61,228).

између Исуса Христа и чланова, верних, путем слика, прича и поређења. „Христос је глава; ми — тело; . . . Он је темељ — ми грађевина; Он је чокот — ми лоза; Он је жених — ми невеста; Он је пастир — ми овце; . . . Он је прворођени — ми браћа; Он је васкрсење — ми васкрсли; Он је наследник — ми санаследници; Он је живот — ми који живимо; Он је светлост — ми просветљени. Све ово доводи до јединства.”⁴⁶

Омиљени појам светих отаца за Цркву јесте појам „Мајке”, који се чешће сусреће заједно с појмом „Девојке”. „Један је Отац свих ствари, један је и Логос свих ствари, и Свети Дух је један и исти свуда, и постоји само још једна једина Девојка-Мајка, Црквом назвао бих је”, каже Климент Александријски.”⁴⁷ Са још већом љубављу свети оци употребљавају слику Жениха и Невесте. За њих је то основна представа и преко ње покушавају да, с једне стране, изразе личност и међусобну припадност Христа и верних, који сачињавају његову Цркву, а с друге стране, пнеуматичку сједињеност између Христа и Цркве. Према Јовану Златоусту, ваплоћени Логос је „дошао Невести” и с њом постао један дух.⁴⁸ Важно је размотрити развој ове невестине мистичне заједнице божанскога Логоса, посебно код Оригена и св. Григорија Назијанзина.⁴⁹

Али ма како да су горе наведене ознаке и појмови о Цркви узвишени, они једино наговештавају јединство, али га не изражавају тако као појам ап. Павла о Телу Христовом, на који свети оци упорно указују. Јер овим појмом адекватно се означава идеална заједница и унутарње јединство Бога и верних, и ових међусобно.

С друге стране се још савршеније осликава апсолутно јединство Христа као Главе и верника као чланова Његовог Тела, тј. неразделиво онтолошко сједињење и повезаност божанског и човечанског елемента у Цркви. Управо онако као што су се у Христу божанска и човечанска природа сјединиле „несливено, неизменљиво, неразделиво, нераздвојиво”. А ово пнеуматичко сједињење Христа и његове Цркве, тј. божанског и човечанског у њој, тако је тајанствено и необјашњиво да се може упоредити са јединством трију Лица у Пресветој Тројици или још боље са јединством двеју природа у Христу. Стога и јединство Цркве спада у подручје вере: „Верујем у једну, свету, саборну и апостолску Цркву”.

III. ЈЕДИНСТВО ЦРКВЕ И НАШЕ ДАНАШЊЕ СТАЊЕ

Шта ова разматрања могу значити за наше данашње црквено стање? Какве везе има јединство Цркве и савремено црквено стање? Од каквог је значаја светоотачко схватање појма јединства за данашње црквене заједнице, или су разматрања светих отаца условљена временом?

⁴⁶ Јован Златоусти, О Првој посланици Коринћанима, Ом. 8,4 (МПГ 61,72).

⁴⁷ Климент Александријски, Педагог, I 6,42 (МПГ 68,280).

⁴⁸ Јован Златоусти, О Ефесцима, Ом. 20,4 (МПГ 62, 140).

⁴⁹ В. L. Bouyer, Zur Kirchenfrömmigkeit der griechischen Väter, у Jean Daniélou, Herbert Vorgrimler, Sentire Ecclesiam, Freiburg 1961, 110.

Наравно, она нису ово последње, јер су они у времену преносили натприродно откровење Божје и чврсто се држали старе преда-те Истине. Они су делали у времену неподељене Цркве, док се данас сусреће много црквених заједница које се веома разилазе у исповеда-њу истине и њеног структурирања.

Али када Православна црква верује да је она наставак старе неподељене Цркве и да је од Педесетнице отеловљење правог јединства које чини суштину Цркве, — онда које место имају друге црквене заједнице унутар историје Једне Цркве?

Може ли једина Црква, пошто своје границе поклопи са границама једне, свете, саборне и апостолске Цркве, признати претензије на континуитет других цркава, а да тиме не напусти, или бар умањи, своју претензију на континуитет?

Да ли је овде допуштено: и — и, или нас институционални карактер Цркве присиљава да пођемо са јуридикчке тачке гледишта: или — или? Ово су најделикатнија и најтежа питања у данашњем екуменском разговору, која се бар морају поставити и која нас приморавају да размислимо о нашем сопственом схватању, да га поново размотри-мо. Јер смо својом сарадњом са црквама произишлим из Реформације, а сада су у Екуменском савету црква (за момент оставимо на страну наше односе са Римокатоличком црквом), — свесно или несвесно стављени усред догађаја Реформације. А независно од нашег историјског схватања првих разлога њиховог настанка а такође и од објективне или субјективне оцене њиховог значаја за обнову Римокатоличке цркве, морамо — ако хоћемо да будемо поштени и допринесемо екуменском разговору — барем изразити феноменолошку константацију, да су црквене заједнице произашле из Реформације пале у снажан субјективизам, који их је довео у цепање на многе цркве, које је тешко једну од друге разликовати. Зар ово цепкање није скопчано са губитком црквеног ауторитета? Свакако би се очигледни, зацело историјски разумљив прекид са сопственом прошлошћу могао прихватити са православне стране да он није довео до одбацивања традиције и црквеног ауторитета. „Али реформатори, пише Лукас Фишер, увидели су да се истинска Црква може сачувати и наставити иако се изгуби једино спољни континуитет. Заједница, коју Син Божји себи окупља у јединству вере, не мора бити идентична са видљиво схваћеном Црквом, која за себе може тврдити да наставља Цркву прошлих векова, у спољашњем континуитету”.⁵⁰

Наравно, ја допуштам да стварни континуитет Цркве лежи у стално обнављајућем Божјем делању, али се питам: зашто ово делање мора бити независно од институције и црквеног чина, зашто стварни континуитет Цркве треба сматрати независно од спољњег континуитета институције? Зар овде не вреба опасност да се на овај начин занемари институционални карактер Цркве, да се дође у неку врсту монофизитизма на еклисиолошком подручју? Једностраним разматрањем невидљивог, мистичног аспекта Цркве долази се у опасност да се он духовно побрка са интелектуалним, а видљива Црква се своди на ранг других световних организација, или се излаже световним силама за њихове нерелигиозне и нецрквене намере. „Кад би, пише Х. Кинг,

⁵⁰ L. Vischer, Ueberlegungen nach dem Vatikanischen Konzil, Zürich 1966, 36.

једна Црква и била импонујуће уједињена и свеобухватно католичанска и изразито света, — кад не би била стара Црква која потиче од Апостола” —, она би зацело била побожно друштво, али не Црква Исуса Христа”.⁵¹

Ову опасност сагледава и сам Лукас Фишер када пише: „Сазнање да стварни континуитет није дат са спољним континуитетом институције, може дотле одвести да се спољним знацима заједнице придаје исувише мали значај; оно може слободу појединог члана наспрам целог тела до те мере пренагласити, да ће се заједница без стварног разлога стално распадати, штавише, да се чланови не могу више ослањати на заједницу тела. Оно ствара место не само за призване него и за непризване реформаторе; оно отвара врата самовољи и омогућава да се у име неке наводне реформације распламсава дух, или зао дух једног доба Цркве. Оно може да умањи слику Цркве, оно може дотле довести да више не видимо Божју верност према своме народу, Његову верност кроз векове, него да имамо пред очима Цркву само у садашњем тренутку, чије сужавање може веру веома ослабити. Не би било тешко за сваку ову опасност навести примере из историје реформатских цркава, а ми морамо бити спремни да сваку критику која се односи на извитоперења те врсте, не само прихватимо него и да се према њој исправимо”.⁵²

Ако је то тако, зар не би требало изнова размотрити првенствено питање односа између стварног и спољног континуитета институције? Сумња ли се у континуитет институције, зато што је континуитет у црквеном чину у основи неприхватљив, или што се континуитет своје цркве не жели ставити у сумњу?

Наравно да се стање компликује и кад се Црква посматра са формалних јуридикских тачака гледишта.

Живимо у добу ублажења затроване климе међу црквама, која је настала у вековном процесу фанатизма и основних неспоразума. Живимо у доба слободног међусобног сусрета, искреног дијалога, који се у томе састоји да свако потпуно заступа своје мишљење, своју веру исповеда, а истовремено је спреман да послуша и, кад се покаже неопходно, да изнова изрази недовољно изражене елементе свога исподања. Сагласност у битним тачкама у питању истине значи да једни с другима поново преиспитамо и све оне тачке учења у којима се разликујемо. Споразумевање међу црквама не може се постићи ћутањем или потискивањем постојећих супротности. Пре би требало покушати да се разлике усагласе, најпре толико колико су различити аспекти, који један другог допуњују. При том се усаглашавање никако не сме натезати. А када је реч о разликама, онда се поставља питање: које су противречности у истини?

⁵¹ Н. Küng, *Strukturen der Kirche*, 1962, 105 уп. и J. Heubach, *Die Ordination zum Amt der Kirche*, стр. 71: „Чин је воља Божја. Бог хоће чин јер он жели еклезију. Бог хоће чин, пошто он хоће да свет спасе речју, слушањем и гледањем проповеди Јеванђеља и да напаса стадо Христово, Цркву, исто овом речју. Бог је установио чин ради Јеванђеља и ради еклезије... Чин је чин Цркве, пошто Црква настаје и одржава се функцијом чина. Стога је чин неопходан за спасење у Цркви. Без чина нема Цркве, јер ни без пастира нема чувања стада. Без чина нема Цркве, јер је Бог установио чин”.

⁵² L. Vischer, *нав. дело*, 36.

А и међусобне противречности, које нас међусобно дубоко деле, не смеју остати ради јаловог односа једних поред других и једних нас-прам других, него морају постати предмет живе дискусије. Ова се, на-равно, не сме побркати, са сувишним полемичким самопотврђивањем, па ни са „екуменски” преобученим вођењем рата. Али истина се не на-лази између супротности, те је могуће да још више потенцирамо међу-собне разлике, па да се још више разиђемо, ако у садашњој нашој дискусији не узмемо у обзир живот Цркве у његовој свеукупности. Тако се, свакако парадоксално, у историји чешће догађало да су унио-нистички преговори међу црквама доводили до коначног запечаћења поцепаности.

Ако се у нашем стању желимо међусобно помоћи, морамо поста-вити питање: на који је начин првих 1000 година црквене историје могла да коегзистира универзалистичка, више централистичка еклиси-ологија на Западу са више концилијарном еклисиологијом на Истоку. Па и разне теологије о Светом Духу могу се хармонично ујединити. Скоро ни у једној епохи није постојала догматска сагласност између Истока и Запада; а под догматском несагласношћу не треба схватити суштинске разлике у учењу, него различите црте, различите аспекте. Разнолики аспекти исте мистерије различито су акцентирани. Па упркос тога различите традиције које су ту биле, још пре расцепа, нису се међусобно искључивале. Оне се дају усагласити путем синтезе. За-једница обеју цркава није тиме била онемогућена, нити је евхаристиј-ска заједница била искључена. Коегзистирају различито нијансирана црквена самосхватања и помесне традиције; место је раздвајало, али је заједнички Господ спајао. Такозвани процес духовног отуђења про-узроковао је расцеп. Расцеп је прекинуо свезу љубави и створио изо-лацију, која је службено обављена са обе стране. Различити теоло-гумени временом су постали догматизоване противречности.

Супротности у проблему истине повећане су настанком рефор-матских црквених заједница. И тако се човек људски гледано, налази у безнадежном стању у тражењу путева ка поновном успостављању јединства.

Ако пак желимо да пронађемо могућности излаза из наших ћор-сокака, морамо испитати начин и узрок настанка наших дубоких раз-лика са непристрасног богословско-историјског гледишта.

Корен нашег расцепа почива у историји. Ако пођемо од историје, боље и лакше схватамо нашу савремену ситуацију и истовремено за-једнички, и пуни одговорности, гледамо у будућност. Ако бисмо дубље продрли у историју нашег јуче, реалистичније ћемо оценити наше данас и припремити стабилну основу за наше јединство од сутра. Само се тако можемо ослободити од мноштва предрасуда, које носимо из наших школа. Ако не бисмо размотрили изворе, првобитну традицију Цркве, из које сви потичемо, онда не бисмо сагледали целину у њеном континуираном историјском развоју. Тада бисмо стајали пред опас-ношћу да о другим црквама судимо према нашим навикама, и да тврдимо као да су ствари одувек биле такве како се оне код нас данас третирају. Пре него што подигнемо уобичајене међусобне оптужбе, пре него изразимо тврдоглавост и неповерење, требало би да настоји-мо да схватимо наше историјске развоје са становишта њиховог по-рекла. Зар некад друге нисмо осуђивали као јеретике из разлога што

они нису изражавали истину као ми? (Ја, на пример, мислим на оне, донедавно као монофизитски обележене, цркве Истока).

У овим многостраним савременим дискусијама нико није спреман, а и не треба, да истину напусти из опортунистичких разлога. Православна самосвест и свест о послању ставља нас пред извесна ограничења, која не смемо прекорачити. Дат нам је критеријум за пресуду о другима, а и о нама самима: порука нашег заједничког Исуса Христа, онаква како је садржана у Библији и сачувана у историјском континуитету преко Предања, која се у животу наше Цркве проповеда и објављује.

Из наведених разматрања јасно произилази да се историјски континуитет не може одвојити од Божје проповеди, и да је суштинска сагласност у вери кроз сва столећа један од нормативних предуслова за јединство и саборност Цркве. А у том трагању за споразумом међу различитим деноминацијама требало би да своје просторно постојање једни уз друге, свој „екуменизам у простору“ (ecumenism in space) употпунимо „екуменизмом у времену“ (ecumenism in time), уз посебан осврт на свој историјски настанак.

У секцији која је на скупштини Светског савета црквава у Њу Делхију 1961. третирала питање јединства, православни теолози су предложили „ову нову методу екуменског истраживања, овај нови аршин екуменског веровања, као царску стеноу“, у нади да се јединство одвојених деноминација може успоставити њиховим повратком својој заједничкој прошлости. На овај начин би се дивергентне деноминације могле сусрести у јединству заједничке традиције. Православна црква жели да узме учешће у овом заједничком раду, као онај сведок који је непрекидно чувао ризницу апостолске вере и апостолске традиције. Не очекује се нека статичка рестаурација старих облика, него, шта више динамично поновно задобијање надвременског етоса, који једино може гарантовати искрену сагласност „свих столећа“. Не треба да постоји ни нека укочена једнообразност, пошто се једна и иста вера, по својој суштини тајанствена и адекватно неизмерива формама људског разума, може на различите начине одговарајуће изразити. Непосредни предмет екуменског истраживања јесте, према православном схватању, реинтеграција хришћанске свести, поновно задобијање апостолског предања, пунина хришћанског гледања и хришћанског веровања, у сагласности са свима столећима”.⁵³

Ако од других инсистирамо да се врате у прве векове, то уопште не значи да бисмо од њих захтевали да напусте своју традицију, а такође ни да дејство Светога Духа код њих потпуно ставимо под знак питања. Као што је Никос Нисиотис рекао у Њу Делхију: „Постојање и сведочење Источне православне Цркве, и њено сведочанство о непрекинутој православној традицији, могу помоћи свима другима историјским црквама да открију свој сопствени истински живот”.⁵⁴

У непрекинутом историјском преношењу божанске проповеди првом миленијуму црквене историје припада посебан значај. Била је то, такође, епоха расправа о вери и о њеном схватању, те би многа

⁵³ В. објашњење код Д. Панандреу, *Stimmen der Orthodoxie zu Grundfragen des II. Vaticanums*, Freiburg 1969, 448—451.

⁵⁴ Н. Нисиотис, у *Neu—Delhi 1961, Stuttgart 1962*, 550.

наша деликатна екуменска питања могла наћи одговор или би се барем могла изнова поставити, ако бисмо се заједнички повратили у ово доба. Православни ће тако ближе пред собом сагледати свој првобитни идеал, више апофатичке светоотачке теологије, док ће протестанти доћи до теологије која ће оздравити од рационализма, а да при томе неће морати да се одрекну свога бића и своје побожности.

Наравно, будућност је у Божјим рукама. „Божанска моћ, цитирамо св. Григорије Назијанзина, способна је да укаже на наду тамо где више нада не постоји и да пронађе пут у немогуће”. Пут није немогућ, него је оно што је тешко пут који води светим оцима.

Дијалог и јединство Цркве претпостављају јединство срца. Није случајно што се пре изговарања Символа вере на Литургији св. Јована Златоустог верни преко Ђакона позивају на међусобну љубав: „Заволимо један другог да бисмо у једномислију исповедали”.

Када ће се јединство успоставити на Земљи, не можемо знати. Човек броји године, а код Бога су хиљаде година као један дан. У сваком случају, у припремање пута спада међусобно прожимање, међусобно помагање, постављање питања и одговарање на њих, као и лична одговорност. У поцепаном хришћанству нико нема права да се реши одговорности према другом. Свако истовремено има леп и тежак задатак да буде чувар свога брата.

Расцепкано хришћанство је отворена рана на Телу Христовом. А ова рана се најбоље осећа пред евхаристијском трпезом, која нас дели, тамо где се пунина саборности и јединство Цркве видљиво изражава. Рана се мора зацелити. Не само из тактичких разлога, рецимо да се наспрам атеизма образује затворени фронт; такође ни стога да бисмо у мисионарском раду били веродостојнији, него због Христа и Његове истине, да би се остварила она Његова жеља коју је сам Он изрекао у својој последњој молитви: „Да сви једно буду”.

Summary

Metropolitan Damaskinos Papandreou

THE UNITY OF THE CHURCH FROM THE ORTHODOX STANDPOINT

According to the Orthodox doctrine, the Church is the Body of Christ; henceforth there can be only one Church, which has the divine invisible and human visible side. The unity of the Church is, time and again, reexperienced at the eucharistic Table of the Lord, around which all the faithful are gathered throughout ages. The unity among Christians bears witness to the unity of Three Divine Persons. The unity in the cult is the visible sign of the unity in faith. There must also be a unity of Church order.

The Church Fathers stressed the importance of the Holy Spirit as the cause of the unity in dogmas, mutual love and peace among the members of Christ's Body. The unity of faith is the supreme expression of the unity among Orthodox

Christians. The cult and the canonical structures are only the visible expression of Church's faith and life. The numerous autocephalous Churches represent the unity in plurality.

Outside the Church are to be found local heresies and schisms. The Church is »Catholic«, all-embracing, and »heresy« means isolation and partiality. Since St. Cyprian and St. Ignatios of Antioch the Church Fathers cared for the unity of the Church. According to the sixth canon of the Second Ecumenical Council practically the heresies were hardly distinguished from the schisms. But the Orthodox Church, which believes to be the prolongation of the Apostolic undivided Church, finds herself in a delicate position when She has to face in the contemporary ecumenical dialogue other Christian communities, which also claim to have Apostolic continuity. Coexistence of several theological trends and mentalities, during the first Church's millenium, did not prevent the supreme expression of unity in Eucharist.

The root of our separation is in history. Henseforth the modern »ecumenism in space« has to expand into a patristic »ecumenism in time«. The disunity among Christians, as the wound upon Christ' Body, should be healed if for no other cause than for love of Christ, Who prayed that all be one.